

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-117>

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

INNOVATIVE PRINCIPLES OF TRANSFORMATION BUSINESS MODELS IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Гончаренко Оксана Володимирівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6410-4966>

Балацький Олександр Валерійович

магістр,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5089-8628>
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Honcharenko Oksana, Balatskyi Oлександр
Dnipro State Agrarian and Economic University

Стаття присвячена обґрунтуванню інноваційних засад трансформаційних змін та інституціональних інструментів формування й розвитку сучасних бізнес-моделей в агропромисловому виробництві. Акцентовано наявність інституціональних і онтологічних обмежень поширенню інноваційних форм бізнесу в аграрній сфері, внаслідок неоптимальної структури виробництва, технологічного відставання, часткової тінізації аграрної економіки, перманентних політичних, економічних криз. Визначено, що інвестиційні процеси в галузі не сприяли модернізації аграрного виробництва та постали одним із факторів закріплення деформованої виробничої структури сільського господарства і його сировинної спеціалізації. Обґрунтовано, що для реалізації інноваційних засад аграрного розвитку інституціональне регулювання має бути спрямованим на поширенні нових бізнес-стратегій, що базуються на поглибленні спеціалізації, інтеграції, кооперації, різних форматах партнерства та інформаційно-комунікаційних технологіях. Критеріями ефективності інноваційних бізнес-моделей можна вважати мінімізацію витрат; оптимізацію бізнес-процесів; зростання ефективності діяльності та якості виробничих процесів.

Ключові слова: аграрне виробництво, бізнес-модель, зелена економіка, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна трансформація, модернізація, інституціональне регулювання.

The article is devoted to the substantiation of innovative principles of transformational changes and institutional tools for the formation and development of modern business models in agro-industrial production. It was established that the low rate of modernization of the national economy and its basing on low technological systems, the low rate of integration, the dominance of raw materials orientation and resource-consuming technologies, regulatory and financial restrictions do not contribute to the spread of innovative forms of business organization and modern business models both on the scale of the domestic economy and in agro-industrial production. It is emphasized that the presence of institutional and ontological limitations in the spread of innovative forms of business in the agrarian sphere due to the suboptimal structure of production, technological backwardness, partial shadowing of the agrarian economy, permanent political and economic crisis. It was established that the negative structural changes in the agricultural sector did not allow to form the prerequisites for increasing the volume of advanced processing products, intensification of reproduction, introduction of new technologies and the spread of new business models. It was determined that the investment processes in the industry did not contribute to the modernization of agricultural production and became one of the factors in consolidating the deformed production structure of agriculture and its raw material specialization. The assessment of the trends in the spread of innovative forms of agribusiness proves that their development is opposed by: the low scale and pace of digitization in the industry, the low innovative activity of agricultural producers, the institutional inefficiency of the state; dependence on the import of raw materials and agricultural equipment and quasi-innovations, technological backwardness of production. It is justified that for the implementation of innovative principles of agricultural development, institutional regulation should be aimed at spreading new business strategies based on deepening specialization, integration, cooperation, various forms of partnership and information and communication technologies. The efficiency criteria of innovative business models

can be considered cost minimization; optimization of business processes; increase in efficiency and quality of production processes.

Key words: agricultural production, business model, green economy, innovation, innovative development, innovative transformation, modernization, institutional regulation

Постановка проблеми. Необхідність модернізаційних змін вітчизняного аграрного виробництва детермінована глобальними трансформаціями та ендогенними онтологічними особливостями, які були сформовані тривалим періодом еволюції та спробами реформування аграрної сфери й моделі розвитку національної економіки. На сучасний стан агропромислового виробництва справляють негативний вплив кліматичні зміни; виснаження й деградація природоресурсного потенціалу; суттєвий вплив корпоративного бізнесу, значна монополізація й концентрація власності та ресурсів. В той же час, важливо враховувати зростаючі вимоги до біобезпеки в світі та зміну споживчих переваг, які стосуються харчування, зокрема, рослинницької білкової продукції; поширення концепту й формування засад зеленої економіки, що обумовлює необхідність дотримуватися екологічних стандартів продукції; коливання цін продовольчих ринків та ринку ключових ресурсів аграрного виробництва; міграційні процеси в економіці та безпосередньо сільського населення.

Збалансування відтворювальних і галузевих пропорцій розвитку агропромислового виробництва обумовлює формування стимулів для структурних змін, підтримки малих форм аграрного виробництва, інтеграційних процесів різних структур і форм, використання сформованих у довоєнні часи конкурентних переваг (забезпеченість продовольством і сировиною; високі показники обсягів виробництва протягом тривалого періоду; зростання обсягів інвестування в галузі й аграрної продукції з вищою часткою доданої вартості). В даному аспекті обґрунтування й подальших досліджень потребує виявлення сучасних тенденцій аграрного розвитку та обґрунтування управлінського інструментарію модернізації агропромислового виробництва на інноваційних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні обґрунтування відтворювальної динаміки агропромислового виробництва потребують відповідного наукового підходу й адекватного методологічного інструментарію, що сприятимуть визначенню сутності процесів з урахуванням нових реалій, формуванню

механізмів фінансової підтримки й стимулів до розвитку аграрної науки й прикладних досліджень для забезпечення безперервності інноваційного процесу.

Констатація глобальних тенденцій постіндустріального розвитку сприяла поверненню наукового дискурсу до проблематики організаційно-економічного забезпечення, пошуку інструментів та рушійних сил інноваційного розвитку суспільного господарства, що знайшло поширення в наукових працях Н. Гражевської, А. Гриценка, В. Іноземцева, А. Гейця, Л. Федулової, А. Чухна [3–4; 6] та інших. Перспективи інноваційного розвитку аграрного виробництва й відповідних механізмів досліджували в своїх працях Л. Курило, Л. Молдаван, К. Прокопенко, П. Саблук, О. Шпикуляк, О. Шубравська [1; 6–7].

При значному науковому доробку і кількості праць, присвячених модернізаційним процесам в економічних системах, їх структурним трансформаціям, перспективам і можливостям керованої модернізації, залишилися дискусійними певні змістовні і практичні аспекти інноваційних трансформацій агропромислового виробництва, розвитку сучасних бізнес-моделей в аграрній сфері, обґрунтування інституціонального забезпечення інноваційної динаміки аграрного розвитку, що актуалізує важливість подальшого наукового пошуку й вказує на перспективність подальших досліджень зазначеної проблематики.

Саме подібна спрямованість наукових досліджень дозволить визначити власну траєкторію розвитку вітчизняного аграрного виробництва з урахуванням глобальних тенденцій та перспектив реалізації існуючого потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Трансформаційні перетворення світового господарства детерміновані об'єктивною закономірністю поглиблення суспільного поділу праці і її спеціалізації та супроводжуються поширенням нових бізнес-стратегій і сучасних бізнес-моделей, в яких реалізуються такі організаційні інновації як аутсорсинг (виробничий, фінансовий, ІТ), офшоринг, краудсорсинг, аутстафінг, консалтинг. Інноваційна складова детермінувала поширення нових форм організації праці, поглибила

її спеціалізацію, інтегрувала потреби, запити, переваги економічних суб'єктів, розвинула партнерські мережі, інформаційні платформи, комунікації, технології та сервіси. Разом з тим, низькі темпи модернізації національної економіки та її прямування до вищих технологічних укладів, низький темп інтеграції, домінування сировинної спрямованості, ресурсовитратних технологій, регулятивні й фінансові обмеження не сприяють поширенню інноваційних форм організації бізнесу й сучасних бізнес-моделей як в масштабах вітчизняної економіки, так і в агропромисловому виробництві. Можемо констатувати наявність інституціональних та онтологічних обмежень поширення інноваційних форм бізнесу в аграрному виробництві. Наявні онтологічні обмеження обумовлені неоптимальною структурою агропромислового виробництва, технологічним відставанням виробничих процесів, значною тіньовою часткою аграрної економіки, перманентними політичними, економічними кризами.

Важливими імперативами, на даному шляху, вбачаються обґрунтування й запровадження стимулів до поширення процесових і продуктових інновацій, реалізація нових бізнес-моделей, модернізація нових організаційних форм ведення наукових розробок, функціонування дослідних структур та створення сприятливого до інноваційних змін дослідницького середовища.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування інноваційних засад трансформаційних змін та інституціональних інструментів формування й розвитку сучасних бізнес-моделей в агропромисловому виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інноваційні формати бізнес-моделей (аутсорсингові, аутстафінгові, консалтингові тощо) потребують принципово нових економіко-правових відносин між суб'єктами економіки та сприяють реалізації креативних управлінських стратегій. Цифровізація та мережеві взаємодії у суспільному господарстві дозволяють підтримати прямі та довготривалі зв'язки й послаблюють значну залежність від рідкісних фундаментальних ресурсів, завдяки залученню віртуальних економічних комунікацій між учасниками відтворювальних процесів, скороченню трансакційних витрат, передачі для професійного виконання частки або повного обсягу господарських операцій.

Негативним здобутком довоєнного періоду розвитку агропромислового виробництва

є надзвичайно низький рівень залучення товаровиробників до світових процесів і ланцюгів створення доданої вартості, глобального процесу аграрного розвитку. Низька частка доданої вартості й низька технологічність галузі є наслідком структурних зрушень аграрного виробництва. Так в існуючій структурі наявне суттєве домінування частки рослинництва, зокрема, зернових та олійних культур (рис. 1). Частка зернових зростала постійно і протягом останніх десяти років збільшилась у 3 рази і досягла 38,5% на кінець періоду (рис. 2), а частка технічних збільшилась у 4 рази (з 7 до 28%). У своїй сукупності зернові та технічні культури сформували майже 67% валової продукції сільськогосподарства [8, с. 45].

Зростання обсягів вирощування зернових і технічних культур відбувалося на тлі стрімкого скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції та самої частки галузі (у понад 2 рази), що супроводжувалося відповідним зменшенням виробництва кормових культур (до 1,3% на кінець 2021 р.).

Негативні структурні зрушення в аграрній сфері не дозволили сформувати передумови для нарощування обсягів продукції поглибленої переробки, інтенсифікації відтворення на сільськогосподарських підприємствах, оновлення основних виробничих засобів та впровадження нових технологій й поширення нових бізнес-моделей [2, с. 57–59].

Визначення в якості пріоритетів функціонування аграрного виробництва забезпечення потреб глобального ринку та орієнтація на світовий ринок призвели до того, що аграрії, які не були залучені до експортних виробництв так і не опанували загальні вектори світового розвитку: цифровізацію виробничих процесів і послуг; підвищення продуктивності праці за рахунок використання сучасних технологій; включення до глобальних ланцюгів створення вартості; поширення сучасних бізнес-моделей.

Реалізація структурних змін та фінансове забезпечення модернізації агропромислового виробництва потребує оцінки наявних джерел та динаміки інвестицій. Інвестиційне забезпечення галузі, в значній мірі корелювало із структурними змінами галузі і експортними перевагами товаровиробників і власників капіталів: протягом достатньо тривалого періоду інвестиційні кошти в агросфері (як внутрішні, так і зовнішні) спрямовувалися до найбільш привабливої рослинницької галузі, зокрема, до тих виробництв й гос-

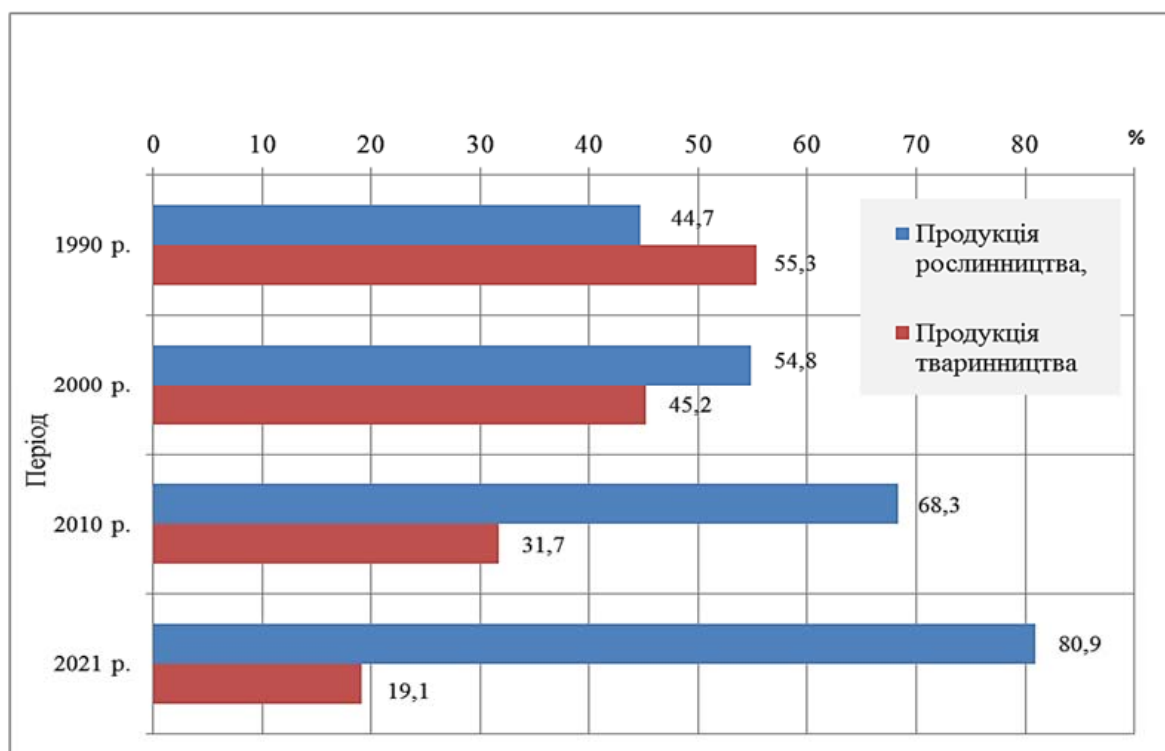

Рис. 1. Зміна структури виробництва сільськогосподарської продукції за 1990–2021 р.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>

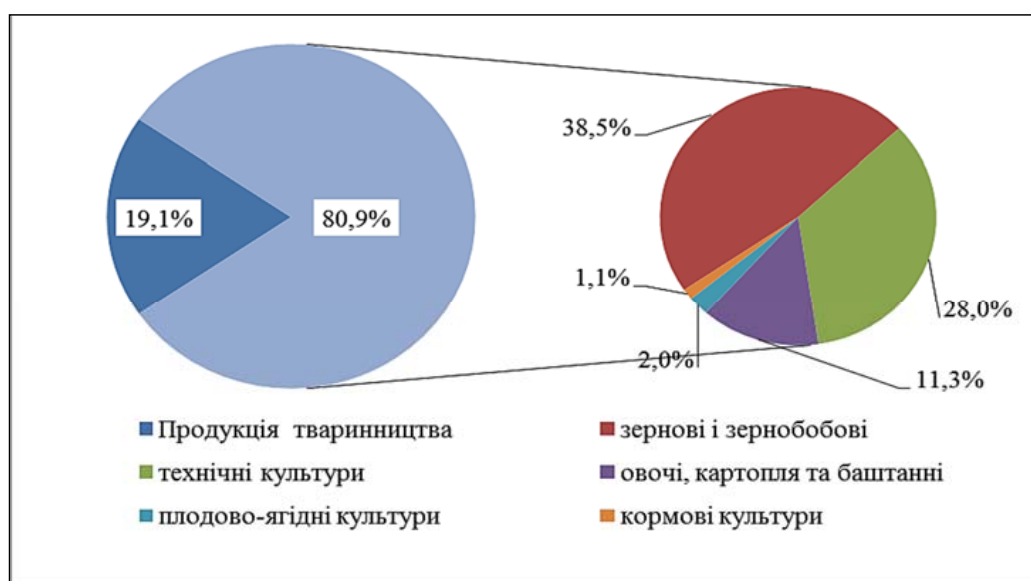

Рис. 2. Структура виробництва сільськогосподарської продукції у 2021 р.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>

подарств, які вирощували зернові і олійні культури. Подібні процеси остаточно закріпили деформовану виробничу структуру сільського господарства та його сировинну спеціалізацію. Внаслідок існування подібної структури, інтенсифікація виробництва була

властива тільки тим підприємствам, що вирощували зернові і технічні культури та орієнтувалися на експорт.

Динаміка інвестиційних коштів, які були спрямовані до аграрного виробництва мала стрибкоподібну динаміку, а позитивний тренд

відновився тільки на кінець 2021 р. Уповільнена динаміка інвестиційних вкладень в галузях агропромислового виробництва пов'язана із ускладненням ситуації на глобальних ринках сировини і продовольства, що погіршила фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, зменшила їх потенціал капітальних інвестицій і звузила можливості залучення зовнішнього інвестування. Негативним чином на інвестиційне забезпечення галузі вплинули також глобальна криза, пандемія та стримані очікування виробників агросфери щодо наслідків запровадження вільного обігу земель.

Відтак обсяги інвестиційних ресурсів сільськогосподарських виробників були обумовлені їх фінансовим станом і невисокою спроможністю залучити кредитний ресурс, що найбільш негативно позначилося на розвитку малих форм агробізнесу, які були обмежені у залученні кредитних коштів і мали дефіцит власних.

Реалізація інноваційних засад розвитку в агропромисловому виробництві потребує інституціональних впливів та започаткування стимулів до формування сприятливого бізнес-середовища, залучення інвестицій і формування сприятливого інвестиційного клімату; забезпечення захисту інтелектуальної власності; розвитку й підвищення якості фундаментальної аграрної науки та освіти; стимулювання підвищення доходів аграрних товаровиробників і працівників сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських

громад; модернізації комунікаційного, транспортно й інфраструктурного забезпечення.

Для короткострокового періоду важливим вбачається запровадження інституціональних регулюючих інструментів, спрямованих на трансформацію структури аграрного виробництва, заміни вузькоспеціалізованої моделі аграрного виробництва й експорту. Довгостроковий період розвитку потребує управлінських впливів, орієнтованих на модернізацію виробництва та поширення агроінновацій.

Висновки. Відсутність або слабкі ознаки інноваційного розвитку аграрного виробництва стали наслідком неоптимальної структури й процесів відтворення в галузі, що поглиблюється дефіцитом ресурсів та платоспроможного попиту на агроінновації, низьким рівнем технологічного розвитку, низьким фінансовим забезпеченням дрібних і середніх форм агровиробництва.

Війна та спричинені руйнування призвели до зміни господарських та експортних зв'язків, логістики. Відновлення аграрного виробництва й подальший його розвиток не мають перспектив без структурної трансформації, зміни бізнес-стратегій та бізнес-моделей, запровадження інструментів керованої модернізації на інноваційних засадах.

Оцінка тенденцій поширення інноваційних форм агробізнесу доводить, що їх розвитку протидіють: низький масштаб і темп цифровізації в галузі, низька інноваційна активність сільськогосподарських товаровиробників, інституціональна неефективність держави;

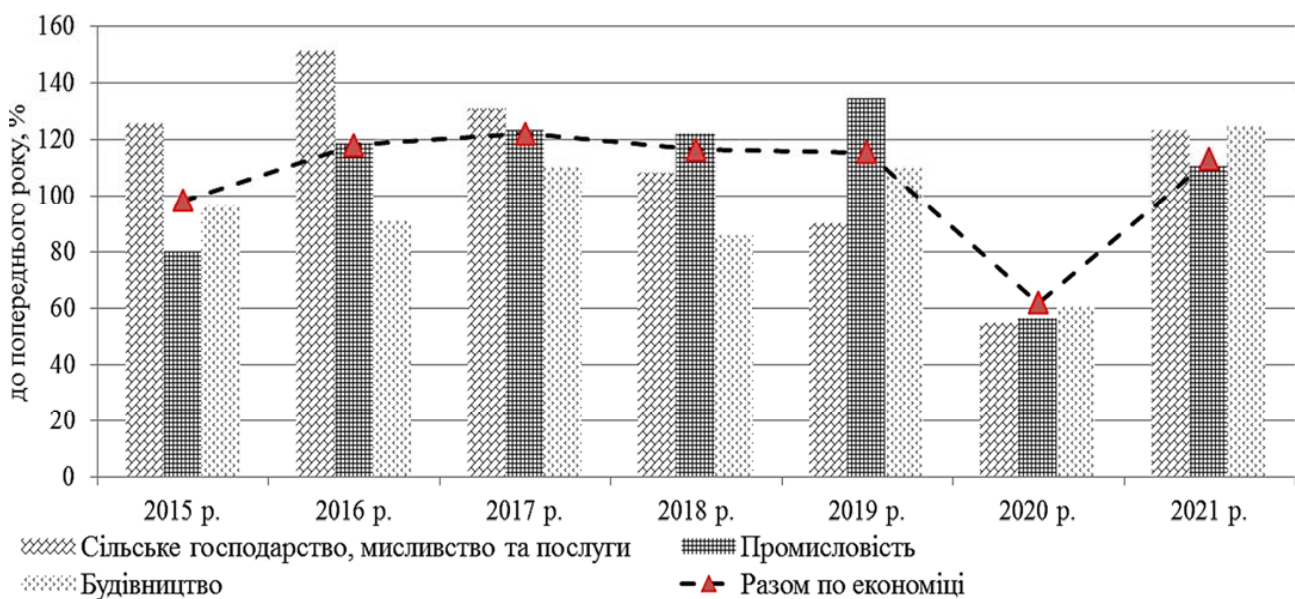

Рис. 3. Динаміка індексу капітальних інвестицій за 2015–2021 рр.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>

тінізація господарських процесів, залежність від імпорту та квазіінновації, технологічне відставання виробництва.

Глобальні тренди розвитку інноваційних послуг та креативних індустрій, зростання масштабів цифровізації і IT-послуг переконають, що наблизитись до реалізації інноваційних засад розвитку дозволить поширення аутсорсингових послуг та бізнес-техноло-

гій, нових бізнес-стратегій, що базуються на поглибленні спеціалізації, інтеграції, кооперації, різних форматах партнерства та інформаційно-комунікаційних технологіях. Критеріями ефективності інноваційних бізнес-моделей можна вважати мінімізацію витрат виробництва; оптимізацію бізнес-процесу; зростання показників ефективності діяльності та якості виробничого процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виклики та наслідки агропродовольчої спеціалізації України у світовій економіці : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2023. 254 с.
2. Гончаренко О. В., Бокоч О. В., Ненахова М. І., Владіміров І. А. Інноваційні тренди розвитку суб'єктів агропромислового виробництва. *Економіка харчової промисловості*. 2023. Т.15, вип. 2. С. 55–61.
3. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. Київ : Знання, 2008. 431 с.
4. Іноземцев В. Л. За межами економічного простору. Постіндустріальні теорії і постеконімічні тенденції у сучасного світі. 1998. Астана : Academia. 640 с.
5. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
6. Федуллова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42–49.
7. Шубравська О. В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 21–42.
8. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенка Київ : Держстат України, 2022. 222 с.

REFERENCES:

1. Shubravskaya, O. V. (Ed.). (2023) *Vyklyky ta naslidky ahroprodovolchoi spetsializatsii Ukrainy u svitovii ekonomitsi: monohrafiia* [Challenges and consequences of agro-food specialization of Ukraine in the world economy: monograph]. Kyiv, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
2. Honcharenko, O. V., Bokoch, O. V., Nenakhova, M. I., and Vladimirov, I. A. (2023) *Innovatsiini trendy rozvytku subiektiv ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Innovative trends in the development of agro-industrial production entities]. *Food Industry Economics*, vol. 15, is. 2, pp. 55–61.
3. Hrazhevskaya, N. I. (2008) *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [Economic systems of the era of global changes]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
4. Inozemtsev V. L. (1998) *Za mezhamy ekonomichnoho prostoru. Postindustrialni teorii i postekonomichni tendentsii u suchasnoho sviti* [Outside the economic society. Post-industrial theories and post-economic trends in the modern world]. Astana: Academia. 640 p. (in Ukrainian)
5. Sabluk, P. T., Shpykuliak, O. H., and Kurylo, L. I. (2010) *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instyutsionalnyi aspekt: monohrafiia* [Innovative activity in the agricultural sphere: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)
6. Fedulova, L.I (2020) *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy* [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects]. *Ekonomichniy visnyk universytetu*, vol. 44, pp. 42–49.
7. Shubravskaya, O. V., Prokopenko, K. O. (2022) *Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy: povoiennyi kontekst* [Ensuring food security of Ukraine: postwar context]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 21–42.
8. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Agriculture of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 19 Oct 2023).